

Aleksandra Wróblewska

Samuel Besler (1574–1625) – zarys życia i twórczości

Kwartalnik Młodych Muzykologów UJ nr 39 (4), 5-20

2018

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Aleksandra Wróblewska

UNIwersytet Wrocławski

Samuel Besler (1574–1625) – zarys życia i twórczości¹

Abstract

Samuel Besler (1574–1625): The Introduction to Life and Art

Samuel Besler (1574–1625) was born in Brzeg, Lower Silesia. He spent a major part of his life in Wrocław as a cantor at St Bernardine's Church and then a headmaster of the Holy Spirit school, which belonged to St. Bernardine's parish. The article presents a biography of the composer including the latest discoveries of the author, made in Wrocław University Library and the State Archive in Wrocław. Biographical information is followed by the short description of Besler's artistic work in which both symptoms of changes in the music of the early 17th century and manifestation of the composer's fascination with Gregorian chant are present.

¹ Artykuł jest rozszerzoną wersją referatu *Życie i działalność muzyczna Samuela Beslera (1574–1625) we wrocławskiej parafii Ducha Świętego i św. Bernardyna*, powstałego w oparciu o fragment pracy magisterskiej autorki (A. Wróblewska, *Życie i twórczość Samuela Beslera w kontekście przemian społeczno-religijnych Wrocławia na przełomie XVI i XVII wieku*, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Remigiusza Pośpiecha, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2017). Referat wygłoszony został 17 maja 2018 roku podczas X Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Muzykologii w Lublinie.

Keywords

church music, Protestantism, Samuel Besler, 17th century, Wrocław

Samuel Besler² urodził się 15 grudnia 1574 roku w Brzegu na Dolnym Śląsku. Był synem Franza Beslera³, rektora brzeskiej szkoły miejskiej, która w roku 1569 przekształcona została w gimnazjum. W szkole tej Samuel mógł pobierać pierwsze nauki, brak jest jednak źródeł potwierdzających to przypuszczenie. Potwierdzenia nie znajduje również podawana przez część badaczy informacja o otrzymaniu przez kompozytora tytułu magistra na uniwersytecie we Frankfurcie nad Odrą⁴. Wiele wątpliwości rodzi ponadto datowanie faktów z życia Beslera w istniejących opracowaniach. Niepewna jest choćby data zatrudnienia kompozytora we wrocławskim kościele św. Bernardyna oraz przykościelnej szkole łacińskiej Świętego Ducha. Według Reinholda Starkego, autora artykułu opublikowanego w czasopiśmie „Monatshefte für Musikgeschichte”, Besler został kantorem we wspomnianym ośrodku już w 1594 roku⁵. Autorzy haseł we współczesnych encyklopediach (takich jak *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*⁶, *Schlesisches Musiklexicon*⁷ czy *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*⁸) unikają jednak podawania tej daty z uwagi na brak zachowanych źródeł, które potwierdziłyby jej

- 2 Kompozytor wzmiankowany jest w polskiej muzykografii, m.in.: R. Pośpiech, *Muzyka wielogłosowa w celebracji eucharystycznej na Śląsku w XVII i XVIII wieku*, Opole 2004, s. 107, 207; R. Hanke, *Silesia cantat. Dzieje polskiego śpiewactwa kościelnego na Śląsku*, Katowice 1996, s. 78.
- 3 Niektórzy autorzy (jak np. cytowany w tym artykule Michael Morgenbesser) nazywają ojca Samuela Beslera imieniem Laurentius. Sytuację tę, z uwzględnieniem siedemnasto- i osiemnastowiecznych źródeł, opisuje szerzej Reinhold Starke. Zob. R. Starke, *Biographie Samuel Besler's*, „Monatshefte für Musikgeschichte” 33 (1901), s. 141–142.
- 4 Por. W. Steude, A. Adrio, *Besler Samuel*, [w:] *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Personenteil*, red. L. Finscher, t. 2, Stuttgart 1999, szp. 1504.
- 5 R. Starke, *Biographie...*, dz. cyt., s. 142–143. Por. tenże, *Kantoren und Organisten der Kirche zu St. Maria Magdalena zu Breslau und an St. Bernharden*, „Monatshefte für Musikgeschichte” 36 (1904), s. 99; J. Sass, *Die kirchenmusikalischen Aemter und Einrichtungen an den drei evangelischen Haupt- und Pfarrkirchen der Stadt Breslau*, praca doktorska, Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität, Breslau 1922, s. 92–93.
- 6 W. Steude, A. Adrio, dz. cyt., s. 1504–1506.
- 7 L. Hoffmann-Erbrecht, *Besler*, [w:] *Schlesisches Musiklexicon*, red. L. Hoffmann-Erbrecht, Augsburg 2001, s. 33–34.
- 8 F. Feldmann, D. Schröder, *Besler Samuel*, [w:] *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, red. S. Sadie, J. Tyrrell, t. 3, New York 2001, s. 485–486.

prawdziwość. Za pewny przyjmują dopiero rok 1602, kiedy drukiem ukazują się kompozycje Beslera, w których artysta podpisany został jako kantor u św. Bernardyna we Wrocławiu⁹. Rozbieżności powstały również w kwestii zatrudnienia omawianego muzyka jako nauczyciela. W 1607 roku wydano druk¹⁰, w którym Besler określony został jako *Schulmeister bey S. Bernhardin zu Breslaw*. Z kolei w wymienionych encyklopediach otrzymanie przez niego posady dyrektora szkoły Świętego Ducha datowane jest dopiero na rok 1609¹¹.

Co ciekawe, już Starke zwraca uwagę na fakt wskazywania przez badaczy błędnej daty zatrudnienia kompozytora z Brzegu we wrocławskim kościele¹². W leksykonie Carla Juliusa Adolpha Hoffmanna z początku XIX wieku pojawia się mianowicie rok 1599¹³. Przyczyną tej pomyłki, powielanej przez innych autorów, Starke upatruje w niezrozumieniu struktury organizacyjnej parafii św. Bernardyna i Świętego Ducha. Porządkując fakty z życia wrocławskiego kantora,

-
- 9 Są to dwie pieśni bożonarodzeniowe: pierwsza o incipicie *Nu last uns zu dieser Frist*, wydana pod tytułem *Ein schön alt Gottselig Weihnachtlied [...] mit fünff Stimmen Componirt [...]*, Bresslaw 1602, PL-WRu, sygn. 50021 Muz, druga o incipicie *Nu last uns alle frölich sein*, zatytułowana *Von der frölichen und gnadenreichen Geburt und Menschwerdung unsers HERREN [...] ein schön geistlich Lied [...] mit fünff Stimmen Componirt [...]*, Breslaw 1602, PL-Wru, sygn. 50022 Muz. W przypisach do niniejszego artykułu miejsca przechowywania źródeł zostały oznaczone za pomocą sigłów nadanych tym instytucjom w bazie danych RISM.
- 10 S. Besler, *ECHO. Harmonischer Hall vnd Widerschall zu hochzeitlichen Ehren vnd Brautgeschenck Dem [...] Herren CASPARO CUNRADO, der Philosophi, vnd Artzney Doctori, Breutigam. So wol der Ehrentugentreichen Jungfrawen Christianae, Weiland des [...] Herren M. MELCHIORIS TILESII, [...], geliebter tochter, verehret vnd gestellet [...]*, Breslaw 1607. Utwór wydany został w księgach głosowych, z których jedna (zawierająca cantus i tenor) przechowywana jest w Bibliotece Narodowej (PL-Wn, sygn. Mus.I.163/Cantus/Tenor), druga (z głosem altowym i basowym) – w zbiorach Biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Legnicy (PL-LEtpn, sygn. S/19), a trzecia (w której zapisany jest drugi alt i drugi bas) – w Bibliotece Uniwersyteckiej KUL (PL-Lk, sygn. N3848 adl.). Brak jest informacji o księdze zawierającej pozostałe dwa głosy kompozycji.
- 11 L. Hoffmann-Erbrecht, dz. cyt., s. 33; W. Steude, A. Adrio, dz. cyt., s. 1504. Autorzy przytoczonych haseł wyraźnie zaznaczają, że źródłem przyjętego przez nich datowania są karty tytułowe poszczególnych dzieł Beslera. W hasle z *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* niepewność dotycząca datowania dodatkowo zostaje zaakcentowana poprzez użycie sformułowania „do roku”. Por. F. Feldmann, D. Schröder, dz. cyt., s. 485.
- 12 R. Starke, *Biographie...*, dz. cyt., s. 142–143.
- 13 C.J.A. Hoffmann, *Tonkünstler Schlesiens*, Breslau 1830, s. 33.

badacz cytuje pracę Michaela Morgenbessera zatytułowaną *Geschichte des Hospitals und der Schule zum heiligen Geiste*¹⁴. We wstępie do przytoczonej publikacji Morgenbesser powołuje się na księgi rachunkowe szpitala Świętego Ducha, archiwum szkoły oraz inne rękopiśmienne przekazy dotyczące opisywanego ośrodka. Niestety, nie zamieszcza przy tym konkretnych odwołań, które pozwoliłyby zidentyfikować poszczególne dokumenty. Weryfikację utrudnia dodatkowo fakt, że liczne archiwalia pochodzące z parafii św. Bernardyna i Świętego Ducha nie zachowały się do naszych czasów bądź są nieczytelne. Można jednak przypuszczać, że Morgenbesser, jako rektor szkoły Świętego Ducha w pierwszej połowie XIX wieku, miał dostęp do kompletnych akt dotyczących szkoły. Co więcej, również Starke nadmienia w swoim artykule o uważnym przestudiowaniu przez siebie rachunków z lat 1594–1625¹⁵. Już na tej podstawie – mimo braku samych dokumentów – podany przez obydwu autorów rok 1594 jako moment rozpoczęcia przez Beslera pracy we wrocławskiej świątyni można uznać za wiarygodny. Ponadto Starke w całości przytacza treść listu kompozytora do swoich pracodawców¹⁶, którego nadawca podpisuje się jako *Cantor zu S. Bernhardin und Heiligen Geist*. Dokument datowany jest na 13 maja 1597 roku, wiadomo więc, że artysta musiał piastować wspomniane stanowisko już wcześniej.

Istotne jest także, iż we wspomnianym liście Besler wymienia zarówno swoją służbę w kościele św. Bernardyna, jak i w szkole Świętego Ducha. Według Morgenbessera opieka nad muzycznym wymiarem liturgii w świątyni była dodatkowym obowiązkiem związanym z posadą nauczyciela¹⁷. Warto zauważyć przy tym, że od roku 1541 parafie św. Bernardyna i Świętego Ducha stanowiły jedną gminę ewangelicką¹⁸, zaś trzydzieści sześć lat później, po zburzeniu kościoła Świętego Ducha, nastąpiło przeniesienie związanych z nim szkoły i szpitala do budynku usytuowanego naprzeciw świątyni pod wezwaniem św. Bernardyna.

14 M. Morgenbesser, *Vorrede*, [w:] tenże, *Geschichte des Hospitals und der Schule zum heiligen Geiste so wie auch der Bibliothek zu St. Bernhardin zu Breslau zum Andenken der 600jährigen Dauer des Hospitals*, Breslau 1814, [b.p.].

15 R. Starke, *Biographie...*, dz. cyt., s. 149; por. tenże, *Kantoren und Organisten...*, dz. cyt., s. 100.

16 Tenże, *Biographie...*, dz. cyt., s. 146–147.

17 M. Morgenbesser, dz. cyt., s. 40.

18 G. Wąs, *Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnośląskich XIII–XVI wieku*, seria «Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia», t. 142, Wrocław 2000, s. 150.

Ponieważ brak jest źródeł świadczących o tym, że w obrębie gminy działały dwie szkoły, założyć można, że pojawiające się w źródłach nazwy *die Schule zum Heiligen Geist* oraz *die Schule zum S. Bernhardin* były używane wymiennie i odnosiły się do jednej placówki, która niekiedy – z uwagi na historyczne nawiązanie do postaci pochodzącego z Neapolu Jana Kapistrana, założyciela wrocławskiego klasztoru bernardynów – nazywana była także łacińskim określeniem *schola neapolitana*¹⁹. W szkole tej pod koniec XVI wieku nauczał dyrektor, zwany *Ludimoderator*, *Ludimagister* albo *Schulmeister*, a także jego trzech pomocnicy nazywani *Coadjutori* czy też *Collegen*, podlegli wewnętrznej hierarchii, pomiędzy których – zależnie od ich umiejętności muzycznych – rozdzielane były dodatkowo funkcje: kantora, organisty i *Auditora* (ostatnia nazwa oznaczała osobę odpowiedzialną za prowadzenie chóru i tożsama była z pojawiającym się we wcześniejszych źródłach określeniem *Signator*). Z podanego przez Morgenbessera spisu nauczycieli w szkole Świętego Ducha wynika, że Besler w 1594 roku otrzymał stanowisko drugiego *College*²⁰ i jednocześnie przejął obowiązki kantora od pierwszego *College*, Georga Hammera, który dotychczas pełnił jednocześnie funkcję kantora i organisty (miejsce drugiego *College* pozostawało wówczas puste). Rok po śmierci Hammera, a więc w 1599 roku, Besler został pierwszym *College*, natomiast na dyrektora szkoły awansował już w roku 1605, oddając tym samym posadę kantora drugiemu *College*, Abrahamowi Ursinusowi. W adnotacji Nikolausa Pola w *Jahrbücher der Stadt Breslau* podana została dzienna data przejęcia tego stanowiska przez muzyka z Brzegu. W kolumnie dotyczącej 1605 roku figuruje zapis:

19 B. Wiermann, *Die Entwicklung vokal-instrumentalen Komponierens im protestantischen Deutschland bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts*, seria «Abhandlungen zur Musikgeschichte», t. 14, Göttingen 2005, s. 339.

20 Starke podaje, że Besler otrzymał wówczas stanowisko trzeciego *Schulkollege*, natomiast posadę drugiego nauczyciela (*zweiter Lehrer*) objął w roku 1599. Różnica ta wynika z przyjętego przez badacza innego systemu określania stanowisk w szkole Świętego Ducha, zgodnie z którym dyrektora szkoły określano mianem pierwszego nauczyciela; zob. R. Starke, *Biographie...*, dz. cyt., s. 142. Por. E. Maetschke, *Vorgeschichte und Geschichte des Realgymnasiums zum heiligen Geist in Breslau*, [w:] tenże, W. Richter, M. Kopka i in., *Festschrift zur fünfzigjährigen Jubelfeier des Realgymnasiums zum heiligen Geist in Breslau*, Breslau 1899, s. 7.

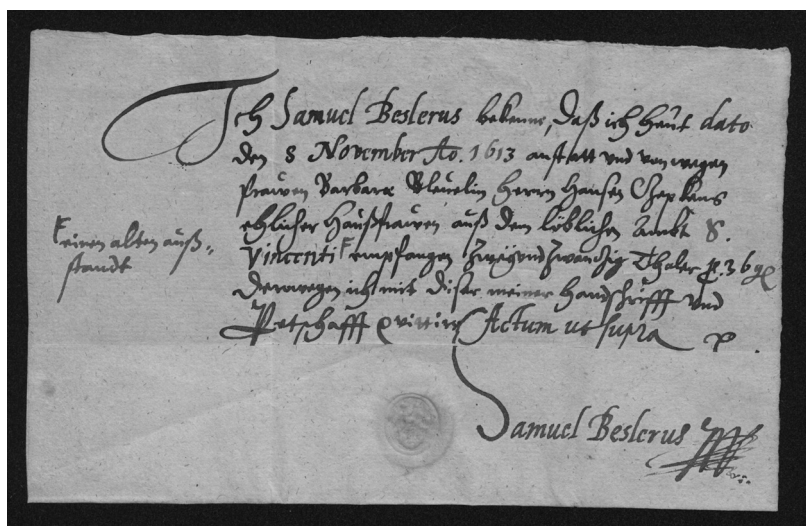
18 kwietnia w wieku 60 lat zmarł Oswald Hager, który przez 32 lata służył w szkołach Wrocławia i innych miast, szczególnie zaś przez 3 lata u św. Marii Magdaleny oraz przez 22 lata jako *Ludimoderator* u Świętego Ducha i św. Bernardyna na Nowym Mieście. Jego miejsce zajął brzeżanin Samuel Besler, tamtejszy kantor²¹.

Kwerenda przeprowadzona przez autorkę niniejszego artykułu w Oddziale Starych Druków Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu pozwoliła na ustalenie nowych faktów z życia kompozytora, które – mimo że nie łączą się ściśle z jego działalnością muzyczną – stanowią element wart odnotowania w biografii artysty. Chodzi mianowicie o zawarte przez Beslera małżeństwa. Dotychczasowe opracowania zawierały informacje tylko o jednej żonie kompozytora – we wspomnianym już liście z 1597 roku wrocławski kantor pisze o poślubieniu wdowy po diakonie w kościele św. Bernardyna (zmarłym w 1593 roku Kasparze Rossmannie) i przejęciu opieki nad ich czworgiem dzieci. Ponadto na podstawie innego listu z 1604 roku, którego treść Starke również przytacza w całości, badacz wysnuwa wniosek, że pierwsza żona Beslera była starsza od muzyka o co najmniej dwadzieścia lat²². Autorce artykułu udało się natomiast dotrzeć do informacji o kolejnych dwóch uroczystościach zaślubin artysty zawartej w odnalezionych drukach gratulacyjnych. Ceremonia z 9 grudnia 1606 roku, podczas której Besler poślubił Barbarę Schindler (córkę wrocławskiego oberżysty Valentina Schindlera), uświetniona została opublikowaniem w oleśnickiej oficynie Johanna Bössemessera aż dwóch zbiorów tekstów pochwalnych²³. Ich

21 N. Pol, *Jahrbücher der Stadt Breslau*, red. J.G. Kunisch, J.G. Büsching, seria «Zeitbücher der Schlesier», t. 5, Breslau 1824, s. 25. Cytat w oryginale: „Den 18. April starb Oswaldus Hager, 60 Jahr alt, welcher zu Breslau und anderswo in Schulen 32 Jahr gedienet, sonderlich aber zu S. Maria Magdalena 3 Jahr und in der Neustadt zum h. Geist und S. Bernhardin als Ludimoderator 22 Jahr. An seine Statt kam Samuel Besler Bregensis, damals Cantor”. Tłumaczenia wszystkich cytatów, o ile nie zaznaczono inaczej, pochodzą od autorki artykułu.

22 R. Starke, *Biographie...*, dz. cyt., s. 146–149.

23 Są to: *EYKTIKA MEAH HUMANISS.º ET DOCTISSIMO VIRO DOMINO SAMUELI BESELERO [...] SPONSO, ET Lectissimae & pudicissimae Virgini BARBARAE, Integerrimi Viri Domini Valentini Schindleri [...] Filiae, SPONSAE*, Olsnae Sil.[esiorum] 1606, PL-Wru, sygn. 558759 oraz *Deo propitio VOTA SECUNDA PRO NUPTIIS SECUNDIS DN. SAMU[E]LIS BESLERI [...] SECUNDUM SPONSI cum PUDICISSIMA VIRGINE BARBARA Honesti Viri Dn. Valentini Schindleri, Cauponis & Civis quondam VratisL. relicta filia SPONSA*, Olsnae Sil.[esiorum] 1606, PL-WRu, sygn. 444191, 533956 i 532564. Ostatni z wymienionych zbiorów zachował się w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu aż w trzech egzemplarzach.

Ilustracja 1. Pokwitowanie z podpisem i odciskiem pieczęci Samuela Beslera. Źródło: Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Rep. 67 (Klasztor premonstratensów św. Wincentego we Wrocławiu), sygn. 1224.

autorami były osoby z najbliższego otoczenia nowożeńców, m.in.: Simon Besler – młodszy brat Samuela i późniejszy (od 1610 roku) kantor we wrocławskim kościele św. Marii Magdaleny, Caspar Cunrad – poeta, wydawca i doktor medycyny czy wspomniany już Abraham Ursinus, który w swoim epitalamium wymienia także imię poprzedniej małżonki artysty – Anny. Trzeci raz dyrektor szkoły Świętego Ducha ożenił się 6 listopada 1615 roku, po śmierci Barbary z Schindlerów. Tym razem jego wybranką została wdowa Barbara Fuserperger. Uroczystość odbyła się we Wrocławiu, a druk przygotowany na tę okazję wydany został w rodzinnym mieście kompozytora²⁴.

Wśród najnowszych odkryć dotyczących Samuela Beslera warto wymienić także odnaniezoną w zasobach Archiwum Państwowego we Wrocławiu notatkę sporządzoną ręką samego kompozytora (ilustracja 1)²⁵. Dokument ten, należący do zbioru archiwaliów

24 *Viro Doctissimo & Integerrimo Domino SAMVELI BESLERO BREGENSI, [...] ET Honestissimae Matronae BARBARAE FUSPERGERIAE, Tertias Nuptias [...] Bona verba dicunt AMICI. Typis Bregensibus Sigfrideis, [Brzeg] 1615, PL-WRu, sygn. 404997.*

25 Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Rep. 67 (Klasztor premonstratensów św. Wincentego we Wrocławiu), sygn. 1224.

przejętych po kasacji wrocławskiego klasztoru św. Wincentego, sporządzony został 8 listopada 1613 roku. Muzyk poświadcza w nim, w imieniu nieznaney bliżej Barbary (najprawdopodobniej praczki, z uwagi na pojawiające się przy imieniu słowo *Bleuelin*), odbiór zapłaty w wysokości 22 talarów i 36 groszy. Odnaleziona notatka jest cenna nie tylko ze względu na zawarty w niej własnoręczny podpis i odcisk pieczęci Beslera, ale również jako świadectwo roli, jaką dyrektor szkoły Świętego Ducha odgrywał w społeczności Wrocławia. Będąc człowiekiem wykształconym, zajmującym istotne stanowisko w podległej radzie miejskiej parafii, mógł pełnić także funkcję osoby zaufanej, upoważnionej do reprezentowania w interesach innych, niepiśmiennych mieszkańców miasta.

Samuel Besler zmarł na skutek epidemii dżumy 19 lipca 1625 roku we Wrocławiu, pozostawiając po sobie bogaty dorobek artystyczny. Zachowane do dzisiaj źródła i przekazy obejmują wyłącznie utwory o charakterze religijnym, z tekstami łacińskimi i niemieckimi. Poza jedną sześcigłosową mszą *Quem vidistis pastores* (której istnienie w swoim katalogu rękopisów wrocławskiej Biblioteki Miejskiej odnotował Emil Bohn)²⁶ i duetem *Jehovah Deus turris fortissima* (który wydany został dopiero w 1838 roku)²⁷, wszystkie ukazały się drukiem już za życia kompozytora. Starke wymienia dwadzieścia dwa druki, wśród których znaleźć można zarówno zbiory kompozycji, jak i wydania okolicznościowe, sporządzone na takie wydarzenia, jak zaślubiny, wizyty ważnych osobistości czy też inne istotne dla miasta okazje²⁸. Ramy artykułu nie pozwalają na dogłębną analizę każdego dzieła, dlatego przedstawiona zostanie jedynie ogólna charakterystyka twórczości dyrektora *schola neapolitana* ze wskazaniem cech wyróżniających jego dorobek na tle dokonania innych wrocławskich kompozytorów tego okresu.

26 E. Bohn, *Die musikalischen Handschriften des XVI. und XVII. Jahrhunderts in der Stadtbibliothek zu Breslau. Ein Beitrag zur Geschichte der Musik im XVI. und XVII. Jahrhundert*, Breslau 1890; reprint: Hildesheim 1970, s. 126.

27 S. Besler, *Jehovah Deus turris fortissima. Hymnus gratulatorius ad inclutam Wratisl. Turris Neapolitanae exstructionem [...]. Jehovah der Herr ist der festeste Thurm. Gratulations-Hymnus zur Erbauung des Neustädter Thurms in Breslau [...] in Partitur gesetzt und mit Anmerkungen versehen von Ernst Köhler*, Breslau 1838. Jeden z egzemplarzy partytury utworu (wydanej we wrocławskiej oficynie Carla Cranza) przechowywany jest obecnie w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu (PL-WRu, sygn. 35608 III N).

28 R. Starke, *Biographie...*, dz. cyt., s. 162–167.

Norbert Hampel, pisząc o Beslerze w swojej dysertacji na temat protestanckiej muzyki Śląska, dokonuje dość oczywistego podziału jego twórczości. Wyróżnia w niej mianowicie proste utwory pisane na użytek domowy i szkolny oraz grupę bardziej kunsztownych kompozycji, które określa mianem muzyki religijnej „w węższym znaczeniu” tego słowa²⁹. Biorąc pod uwagę, że omawiany muzyk pełnił zarówno funkcję nauczyciela w szkole, jak i kompozytora działającego w miejskiej farze, jaką był kościół św. Bernardyna, nie dziwi fakt, że w jego dorobku można znaleźć z jednej strony utwory, których wykonanie nie powinno sprawiać trudności początkującym, z drugiej – dzieła o wiele bardziej wymagające pod względem technicznym. Do pierwszej grupy Hampel zalicza trzy zbiory zawierające czterogłosowe, utrzymane w technice *nota contra notam* opracowania łacińskich i niemieckich pieśni przeznaczonych na Wielkanoc i Uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego (z 1610 roku)³⁰, Boże Narodzenie (1615)³¹ oraz celebrację modlitwy przy stole podczas posiłku (1615)³². Hampel twierdzi, że prostota środków kompozytorskich służyła łatwiejszej nauce podstaw muzyki i języka łacińskiego, a także wychowaniu młodzieży w duchu wiary chrześcijańskiej, co dla przełożonych przykościelnej szkoły miało znaczenie nadrzędne³³. O tej ostatniej kwestii pisze również sam kompozytor w przedmowach do wspomnianych zbiorów.

29 N. Hampel, *Deutschsprachige protestantische Kirchenmusik Schlesiens bis zum Einbruch der Monodie*, praca doktorska, Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität, Breslau 1937, s. 68.

30 S. Besler, *DE GLORIOSA RESURRECTIONE ET ASCENSIONE D.N.I.C. HYMNI ET CANTUS ECCLES. Latino Germanici. XX. Zwanzig Deutsch vnd Lateinisch Geistliche Lieder, Von der Siegreichen Aufferstehung vnd Himmelfart vnsers HERren vnd Heylandes Jhesu Christi [...]*, Bresslaw 1610, PL-WRu, sygn. 50276 Muz.

31 Tenże, 12. *Gottselige Weihnacht Liedlein [...]* 4. *stimmig componiret [...]*, Breßlaw 1615, PL-WRu, sygn. 50280 Muz. W Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu zachował się wyłącznie bas. Analizę jednej pieśni ze wspomnianego zbioru, wraz z wcześniejszym utworem bożonarodzeniowym Beslera wydanym w 1602 roku, przedstawił Wolfgang Vetter. Zob. tenże, *Altschlesische Kunst des Weihnachtsliedes*, „Schlesische Monatshefte” 4 (1927), s. 539–542; przedruk: *Zum Liedschaffen Samuel Beslers*, [w:] tenże, *Mythos – Melos – Musica. Ausgewählte Aufsätze zur Musikgeschichte*, t. 2, Leipzig 1961, s. 283–288.

32 S. Besler, *Delitiar. mensalium APPARATUS HARMONICUS ferculis selectoribus BENEDICTIONUM ET GRATiarum actionum refertus. XXX. Tisch benedictę und gratię, dere zwar etliche vor im Druck, und bekandt, meisten theils aber mit newen Melodiis gezieret [...]*, Bresslaw 1615, PL-WRu, sygn. 50279 Muz.

33 N. Hampel, dz. cyt., s. 58.

Podając przykład muzyki religijnej „w węższym znaczeniu”, Hampel wysuwa na pierwszy plan dwie publikacje: wydany w 1618 roku w dwóch tomach *Concentus Ecclesiastico-Domesticus*³⁴ oraz o dwa lata późniejsze *Citharae Davidicae*³⁵ – druk okolicznościowy zawierający ośmiogłosowe opracowania dwóch psalmów, napisane z okazji przyjazdu króla czeskiego Fryderyka V Wittelsbacha do Wrocławia. Autor zwraca uwagę na różnorodność stylistyczną utworów zawartych w wyliczonych powyżej drukach. W *Concentus* zauważa zarówno kompozycje o fakturze *nota contra notam*, typowej dla protestanckich pieśni religijnych, jak i motety oparte na chorałowym *cantus firmus*, a także opracowania wykazujące wpływy muzyki włoskiej. Z kolei w utworach z drugiego druku uwypukla zastosowanie polichóralności i stylu koncertującego³⁶. Inny badacz śląskiej muzyki kościelnej, Fritz Feldmann, określa je mianem „pełnych przepychu”, ze względu na dwuchórową obsadę³⁷.

W przedstawionym przez Feldmanna zarysie twórczości Beslera pojawia się następująca opinia na temat kompozytora: „typowy dla swych czasów, z racji jego prawdziwie śląskiej troski o tradycję, ale z drugiej strony także pewnej postępowości”³⁸. Szczególnie ciekawy jest pierwszy człon tego zdania. Wskazuje on na cechę, którą podkreślali już współcześni Beslerowi, jak chociażby Christian Heinrich Cunrad, syn wspomnianego Caspara Cunrada. W swoim zbiorze dystychów, wydanych pośmiertnie w 1706 roku pod tytułem *Silesia Togata*, poeta ten napisał o omawianym kompozytorze:

34 S. Besler, *CONCENTVS Ecclesiastico-domesticus. Kirchen vnd Hauß Musica Geistlicher Lieder, Auff den Choral Musicalischer Art [...]. Erster Theil*, Breßlaw 1618, PL-Kj, sygn. Mus.ant.pract. B 540 [1]; tenże, *CONCENTVS Ecclesiastico-domesticus. Kirchen vnd Hauß Musica Geistlicher Lieder, Auff den Choral Musicalischer Art [...]. Ander Theil*, Breßlaw 1618, PL-Kj, sygn. Mus.ant.pract. B 540 [2].

35 S. Besler, *CITHARAE DAVIDICAE psalorum selectiorum PRODRAMUS. Pro Augusto Auspicatoq̄; AUGUSTISSIMI BOJEMORUM REGIS FRIDERICI I. WRATISLAVIAM Silesiae Metropolin Ingressu adornatus & humilime dedicatus*, Breslae 1620, PL-WRu, sygn. 50024 Muz.

36 N. Hampel, dz. cyt., s. 58–62.

37 F. Feldmann, *Die schlesische Kirchenmusik im Wandel der Zeiten*, seria «Das Evangelische Schlesien», t. 6/2, Lübeck 1975, s. 67.

38 Tamże, s. 66. Cytat w oryginale: „typisch gleichzeitig, für seine echt schlesische Traditionspflege, andererseits aber auch für eine gewisse Fortschrittlichkeit”.

Zgłębiam śpiewy, którymi nasz stary Kościół rozbrzmiewał,
i wzbogacam je, i ozdabiam harmoniami moimi³⁹.

Autor nawiązał tu do szczególnego zainteresowania wrocławskiego artysty chorałem gregoriańskim, co w kręgu protestanckim nie było powszechne, mimo że na Śląsku, gdzie działał Besler, pozostawiono wiele praktyk liturgicznych przejętych z Kościoła katolickiego⁴⁰. U omawianego kompozytora zainteresowanie to objawiło się głównie na gruncie muzyki przeznaczonej na okres Wielkiego Postu. Artysta wydał trzy zbiory jednogłosowych śpiewów o tematyce pasyjnej, zatytułowane *Hymnorum et threnodiarum Sanctae Crucis* (1611, 1613, 1614)⁴¹. Zawarte w nich utwory (w sumie jest ich około dwustu) są muzycznym opracowaniem tekstów z oficjum o Męce Pańskiej, którego autorstwo przypisuje się św. Bonawenturze, a które w 1521 roku wydane zostało we Wrocławiu przez poetę i pisarza Wawrzyńca Korwina. Zakorzenienie melodii w średniowiecznej tradycji widoczne jest w sylabicznym opracowaniu tekstu (jedynie z krótkimi melizmatami) oraz płynnej linii melodycznej. Besler zadbał również o stronę wizualną druków, zapisując muzykę za pomocą umieszczonych na pięciolinii gotyckich neum. Uzupełnieniem cyklu są opracowania czterech ewangelicznych opisów Męki Pańskiej

39 J.H. Cunradus, *JO. HENRICI, CASP. FIL. CUNRADI SILESIA TOGATA Sive Silesiorum doctrina & virtutibus clarissimorum ELOGIA* [...], red. K.G. Schindler, Lignicii 1706, PL-WRu, sygn. 337104, s. 19. Cytat w oryginale: „Quos vetus incinuit, quos nostra Ecclesia cantus / Rimor, & harmoniis augeo & orno meis”.

40 Por. T. Jeż, *Łacińska twórczość muzyczna w ewangelickim Wrocławiu. Problem trwałości tradycji w czasach przemian konfesyjnych*, „Barok” 11 (2004), s. 185–205.

41 S. Besler, *HYMNOR. ET THRENODIARVM SANCTAE CRVCIS IN DEVOTAM PASSIONIS JESV CHRISTI DEI ET HOMINIS COMMEMORATIONEM FASCICVLVS AD HEBDOMADAM MAGNAM SVA CVIQVE MELODIA AFFICTA* [...], Wratislaviae 1611, PL-WRu, sygn. 51112 Muz.; tenże, *HYMNOR. ET THRENODIARVM SANCTAE CRVCIS IN SALVTAREM PASSIONIS JESV CHRISTI DEI ET HOMINIS MEMORIAM PARS TERTIA AD HEBDOMADAM MAGNAM SVA CVIQVE MELODIA AFFICTA* [...] *CUI ACCESSERUNT Cantiones et Lamentationes aliorum aliae selectiores* [...], Wratislaviae 1613, PL-WRu, sygn. 50030 Muz.; tenże, *HYMNORUM & THRENODIARUM SANCTAE CRUCIS in sacratissimam PASSIONIS AC MORTIS* [...] *primum in ecclesiarum usum* [...], Wratislaviae 1614, PL-WRu, sygn. 50277 Muz.

z 1612 roku⁴², należące do gatunku pasji chorałowej, która charakteryzuje się przeciwstawieniem tradycyjnej melodii chorałowej w partiach *soliloquentes* wielogłosowo opracowanym partiom *turba*⁴³. Dwie z tych pasji (według św. Jana i św. Mateusza) są bezpośrednim przekazem znanych w kręgach protestanckich utworów Johanna Waltera, pochodzenia pozostałych nie udało się natomiast ustalić. Możliwe więc, że Besler oparł je na utworach do dziś niezachowanych lub sam jest ich autorem⁴⁴. Na zakończenie wątku dotyczącego zainteresowania kompozytora z Brzegu średniowieczną tradycją warto przytoczyć jego własne słowa z przedmowy do pierwszego tomu *Hymnorum et threnodiarum*:

Gdy rozważałem [...] ten święty czas męki naszego Pana Jezusa Chrystusa i zastanawiałem się, co szczególnego mógłbym uczynić, aby na nowo pobożnie go uczcić, przyszła mi na myśl szlachetna prostota owego nierytmizowanego i dawnego śpiewu chorałowego, który z powodu gorliwej pobożności oraz największego skupienia przyjęty został przez wszystkich głosicieli wiary chrześcijańskiej wszelkich wieków do uświetnienia świętych obrzędów, aby tym łatwiej był on przez wszystkich rozumiany i wykonywany, zarówno publicznie, jak i prywatnie⁴⁵.

42 Tenże, *THRENODIARVM SANCTAE CRVCIS IN salutiseram PASSIONIS D.N.I.C. CONTINVATIO HISTORICA* [...], Vratislaviae 1612, PL-WRu, sygn. 50028 Muz. O tym, że druk stanowi uzupełnienie zbioru *Hymnorum et threnodiarum*, świadczy fakt, że tom z 1613 roku określony jest jako trzeci, brak natomiast tomu drugiego, za który najprawdopodobniej uważana była wspomniana publikacja.

43 F. Blume, *Die evangelische Kirchenmusik*, Potsdam 1931, s. 95–96.

44 Por. N. Johnston, *A Study of the Four Passions of Samuel Besler with an Emphasis upon the Sources from which They Were Derived*, praca magisterska, University of Rochester, [Rochester] 1952, s. 40–50. Skan maszynopisu dostępny jest w repozytorium cyfrowym University of Rochester: <http://hdl.handle.net/1802/30205> [dostęp: 27.06.2017].

45 S. Besler, *HYMNOR. ET THRENODIARVM SANCTAE CRVCIS IN DEVOTAM...*, dz. cyt., [fol. 3r]. Cytat w oryginale: „Cum hoc sacro Passionis D.N.J.C. tempore [...] cogitarem, mecumque reputarem, quid potissimum ejus pie recolendi causa agerem, in mentem mihi venit pia simplicitas Cantus Choralis, plani illius & vetusti, qui devotae pietatis ac majoris attentionis causa ab omnibus omnium seculorum Christiani nominis professoribus in celebra[n]dis sacris mysteriis est assumptus, ut nimirum ab omnibus intelligeretur facilius, & commodius usurparetur passim publice ac privatim”.

Na przeciwnym biegunie do wspomnianych kompozycji znajduje się wydany w 1624 roku *Heptalogus in cruce pendentis Christi*⁴⁶, zawierający siedem utworów, których tekst stanowią ostatnie słowa Jezusa na krzyżu. Mimo zbliżonej tematyki opracowanie to osadzone jest już w nurcie muzyki barokowej. Jego obsada wokalna jest wprawdzie jednogłosowa, jednak w linii melodycznej występują bogate ornamenty. Na karcie tytułowej pojawia się zaś adnotacja, że utwór należy wykonywać z towarzyszeniem organów, co jednoznacznie wskazuje na wpływ monodii akompaniowanej⁴⁷. Z tego samego roku pochodzi także wspomniany już duet *Jehova Deus turris fortissima* skomponowany z okazji wybudowania we Wrocławiu nowej wieży, który poza głosami wokalnymi zawiera także partię *basso continuo*⁴⁸. Te dwa utwory, będące ostatnimi znanymi kompozycjami Beslera, w bardzo wyraźny sposób wykraczają poza dotychczas stosowany przez artystę zakres środków kompozytorskich, potwierdzając tym samym drugi człon cytowanej wcześniej wypowiedzi Feldmanna, a więc postępowość twórcy⁴⁹.

Z przedstawionej tu sylwetki Samuela Beslera wyłania się postać człowieka zarówno zaangażowanego w życie szkoły, parafii i miasta, jak i pełnego troski o swoją rodzinę. Najnowsze odkrycia źródłowe – takie jak odnoszące się do niego liczne epitalamia czy upoważnienie artysty do poświadczania swoim podpisem dokumentów dotyczących spraw innych osób – potwierdzają fakt, że w kręgach wrocławskich Besler cieszył się uznaniem i szacunkiem. Z analizy jego dokonań artystycznych można natomiast wyciągnąć wnioski, że był on kompozytorem wszechstronnym, który nie tylko umiejętnie czerpał z dokonań swojej epoki, ale też z równą odwagą sięgał po muzykę wieków dawnych, co wprowadzał innowacje.

46 Tenże, *Heptalogus IN CRUCE PENDENTIS CHRISTI, ad ipsum crucifixum directus voce sola, cum basso generali pro organo, lamentatus* [...], Vratislaviae 1624, PL-WRu, sygn. 50025 Muz.

47 Por. F. Feldmann, dz. cyt., s. 68.

48 Por. N. Hampel, dz. cyt., s. 62–63.

49 Więcej na temat nowych nurtów w muzyce przełomu XVI i XVII wieku i ich wpływu na muzykę Beslera zob. A. Wróblewska, *Kompozycje Samuela Beslera (1574–1625) na tle przemian stylistycznych w muzyce początku XVII w.*, „Dzieła i Interpretacje” 15 (artykuł w druku).

Bibliografia

- Blume F., *Die evangelische Kirchenmusik*, Potsdam 1931.
- Bohn E., *Die musikalischen Handschriften des XVI. und XVII. Jahrhunderts in der Stadtbibliothek zu Breslau. Ein Beitrag zur Geschichte der Musik im XVI. und XVII. Jahrhundert*, Breslau 1890; przedruk: Hildesheim 1970.
- Feldmann F., *Die schlesische Kirchenmusik im Wandel der Zeiten*, seria «Das Evangelische Schlesien», t. 6/2, Lübeck 1975.
- Feldmann F., Schröder D., *Besler Samuel*, [w:] *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, red. S. Sadie, J. Tyrrell, t. 3, New York 2001.
- Hampel N., *Deutschsprachige protestantische Kirchenmusik Schlesiens bis zum Einbruch der Monodie*, praca doktorska, Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität, Breslau 1937.
- Hoffmann-Erbrecht L., *Besler*, [w:] *Schlesisches Musiklexicon*, red. L Hoffmann-Erbrecht, Augsburg 2001.
- Jeż T., *Łacińska twórczość muzyczna w ewangelickim Wrocławiu. Problem trwałości tradycji w czasach przemian konfesyjnych*, „Barok” 11 (2004).
- Johnston N., *A Study of the Four Passions of Samuel Besler with an Emphasis upon the Sources from which They Were Derived*, praca magisterska, University of Rochester, [Rochester] 1952; skan maszynopisu w repozytorium cyfrowym University of Rochester, <http://hdl.handle.net/1802/30205> [dostęp: 27.06.2017].
- Maetschke E., *Vorgeschichte und Geschichte des Realgymnasiums zum heiligen Geist in Breslau*, [w:] tenże, W. Richter, M. Kopka i in., *Festschrift zur fünfzigjährigen Jubelfeier des Realgymnasiums zum heiligen Geist in Breslau*, Breslau 1899.
- Morgenbesser M., *Geschichte des Hospitals und der Schule zum heiligen Geiste so wie auch der Bibliothek zu St. Bernhardin zu Breslau zum Andenken der 600jährigen Dauer des Hospitals*, Breslau 1814.
- Sass J., *Die kirchenmusikalischen Aemter und Einrichtungen an den drei evangelischen Haupt- und Pfarrkirchen der Stadt Breslau*, praca doktorska, Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität, Breslau 1922.
- Starke R., *Biographie Samuel Besler's*, „Monatshefte für Musikgeschichte” 33 (1901).
- Starke R., *Kantoren und Organisten der Kirche zu St. Maria Magdalena zu Breslau und an St. Bernhardin*, „Monatshefte für Musikgeschichte” 36 (1904).

- Steuere W., Adrio A., *Besler Samuel*, [w:] *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Personenteil*, red. L. Finscher, t. 2, Stuttgart 1999.
- Vetter W., *Altschlesische Kunst des Weihnachtsliedes*, „Schlesische Monatshefte” 4 (1927); przedruk: *Zum Liedschaffen Samuel Beslers*, [w:] tenże, *Mythos – Melos – Musica. Ausgewählte Aufsätze zur Musikgeschichte*, t. 2, Leipzig 1961.
- Wąs G., *Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnołużyckich XIII–XVI wieku*, seria «Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia», t. 142, Wrocław 2000.
- Wiermann B., *Die Entwicklung vokal-instrumentalen Komponierens im protestantischen Deutschland bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts*, seria «Abhandlungen zur Musikgeschichte», t. 14, Göttingen 2005.
- Wróblewska A., *Życie i twórczość Samuela Beslera w kontekście przemian społeczno-religijnych Wrocławia na przełomie XVI i XVII wieku*, praca magisterska, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2017.

